

CONȘTIINȚA EUROPEANĂ – METAMORFOZE AXIOLOGICE ȘI PERSPECTIVE EDUCAȚIONALE. STUDIUL DE CAZ: REPUBLICA MOLDOVA

EUROPEAN CONSCIOUSNESS – AXIOLOGICAL METAMORPHOSES AND EDUCATIONAL PERSPECTIVES. A CASE STUDY: REPUBLIC OF MOLDOVA

*Lidia PĂDUREAC,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Rezumat: *Formarea și consolidarea Uniunii Europene a fost posibilă datorită manifestării conștiinței europene. Prăbușirea lagărului socialist a creat premise pentru reîntregirea economică, politică, culturală a continentului. Țările din estul și sud-estul Europei și-au reabilitat identitatea națională (strâmtorată insistent în perioada comunistă prin tendința de uniformizare și crearea omului de tip nou – „homo sovieticus”), au acceptat europeanizarea și s-au integrat în UE, revenind la valorile democratice. În Basarabia dominația țaristă urmată de cea sovietică au încercat să distrugă identitatea populației băștinașe, iar confruntările ulterioare dintre Est și Vest au debusolat și mai mult oamenii. Aderarea României la UE a modificat situația geopolitică a R. Moldova, sporindu-i șansele de integrare, însă transformările lente și ambigue de la Chișinău suprapuse lipsei identității nu permit trasarea vectorilor stabili de politică externă a R. Moldova. Societatea scindată balansează între ieri și azi, creând o stare de incertitudine permanentă. Situația poate fi depășită dacă generațiile tinere vor fi educate în spiritul apartenenței la sistemul democratic european de valori. Dezvoltarea și promovarea identității etnice și a conștiinței europene prin educație continuă în instituțiile de învățământ este un proces îndelungat, însă cu cele mai durabile efecte.*

Cuvinte-cheie: *reîntregire economică, valori democratice.*

Abstract: *The formation and consolidation of the European Union has been possible due to the manifestation of the European consciousness. The collapse of the socialist camp created conditions for the economic, political, cultural reunification of the continent. The countries from Eastern and Southeastern Europe have rehabilitated their national identity (constrained insistently during the Communist regime by the tendency to create a new man – "homo Sovieticus") have accepted the Europeanization and have joined the EU, returning to democratic values. In Bessarabia, the Tsarist dominance followed by the Soviet one tried to destroy the local population's identity, and subsequent clashes between the East and the West confused even more the people. Romania's EU accession has changed the geopolitical situation of the Republic of Moldova, increasing its chances of integration, yet, slow and ambiguous changes in Chisinau accompanied by lack of identity do not allow determining steady vectors of the foreign policy of Moldova. The split society swings between yesterday and today creating a state of permanent uncertainty. The situation can be overcome if younger generations will be educated in the spirit of the European democratic system of values. Developing and promoting the ethnic identity and the European awareness through continuous education in educational institutions is a long-term process, yet it has the most long-lasting effects.*

Key-words: *economic reintegration, democratic values.*

Scurt istoric: de la conștiința națională la cea europeană. Formarea și consolidarea Uniunii Europene a fost posibilă datorită efortului comun „pentru crearea unei uniuni tot mai profunde între popoarele Europei”¹⁸. Pornind de la cooperarea economică pe ramuri (CECO, EURATOM), trecând la formarea Pieței comune, ajungând la cooperarea politică și pentru securitate, țările Europei de vest au pus bazele unei entități inedite cu elemente proprii organizațiilor internaționale, dar și cele specifice unui stat. Aprecierea trecutului istoric comun și a posibilităților de viitor a determinat popoarele acestui spațiu să se identifice separat în relațiile cu alte comunități. Astfel s-a conturat conștiința europeană – cea mai înaltă formă a activității psihice, care s-a manifestat la popoarele europene începând cu a doua jumătate a sec. XX. Până la apariția conștiinței de unitate continentul a fost unificat forțat multiplu: în epoca antică – prin cuceririle Imperiului Roman, în evul mediu – prin cuceririle Imperiului corolingian, în epoca modernă – prin Imperiul Francez al lui Napoleon. Toate aceste încercări deși au avut tentă de uniformizare a civilizației au eșuat, deoarece popoarele erau constrânse să accepte supremația unui centru, care își asuma unilateral rolul de hegemon. Europa națiunilor din sec. al XIX-lea a început să promoveze valorile axate pe democrație, drepturi și libertăți personale, deși nu toate popoarele se bucurau de acestea. După primul război mondial cele trei imperii ce

¹⁸ Tratatul de la Lisabona, Preambul

dominau Europa: Austro-ungar, Otoman, Țarist au dispărut de pe hartă, valorile democrației fiind preluate de statele continentului (cu excepția Rusiei unde lovitură de stat bolșevică a pus bazele unui regim totalitarist). Anume extinderea uniformă a valorilor democratice în contextul unei încercări de imixtiune americană în afacerile Europei a făcut posibilă trecerea la faza activă de constituire a conștiinței europene. Procesul a fost întrerupt de formarea și consolidarea regimurilor totalitariste care au provocat o nouă conflagrație mondială. După al doilea război mondial, Europa a fost brutal scindată pe criterii politice și ideologice. „Dreptul tradițional la autodeterminare al statelor naționale a fost înlocuit de o politică bipolară, dominată din punct de vedere militar, ideologic și economic”¹⁹. Partea de est a fost inclusă în sistemul comunist, fiind obligată să-și înscrie activitatea în contextul valoric inventat la Kremlin. Societatea poloneză, cehoslovacă, iugoslavă, română, ungară, bulgară era educată în spiritul colectivismului, a subordonării față de partid și a fricii. În republicile din componența Uniunii Sovietice, aceeași realitate a fost suprapusă unui puternic proces de deznaționalizare însoțit de distrugerea sistemică a elitei băștinașe, determinând grave consecințe identitare. „Epoca lui Stalin a spulberat modul de viață tradițional al multor popoare neruse, impunând o puternică tendință de centralizare și unificare etno-socială și jucând cartea rusă națională ca și autocrația târzie țaristă”²⁰. Regimul ținea sub control nu doar republicile-membre ale uniunii, dar și cordonul format din statele socialiste est-europene. În contextul „războiului rece”, Europa de vest s-a pomenit între două arii politice opuse: Vestul capitalist și Estul sovietic-comunist. Atât SUA, cât și URSS încercau să joace rolul de misionar al civilizației europene: Uniunea Sovietică – prin dictatură comunistă, SUA sub lozinca protejării democrației. Dreptul tradițional al statelor naționale a fost înlocuit cu politica bipolară. Dacă în Europa de Vest Marea Britanie și Franța au temperat comportamentul SUA și au stabilit condiții de cooperare, atunci Europa de Est a fost completamente șablonată conform structurilor sovietice.

Dărâmarea sistemului comunist a descătușat valorile naționale și tradițiile democratice în Europa de est. „După destrămarea URSS au început multiple conflicte naționale, teritoriale. După decenii de subestimare fatală a națiunii și a conștiinței naționale, viteza amenințătoare cu care au luat amploare mișcările naționale a fost resimțită de vest-europeni ca un șoc cultural”²¹. Acest fenomen care reprezintă o consecință a politicii sovietice a frânat integrarea europeană, însă nu a întrerupt-o.

După căderea cortinei de fier în Europa Centrală și de Est europenizarea era cea mai indicată pentru trecerea de la totalitarism spre democrație. UE nu poate fi învinuită de faptul că a profitat egoist de situația creată, întrucât dorința statelor ex-comuniste de a obține calitatea de membru UE, a depășit cu mult dorința statelor-membre de a le accepta²². În consecință, europenizarea a avut efecte benefice pentru Europa, facilitând procesul său de reîntregire, după o îndelungată perioadă de schismă politică, ideologică, economică. În anii 1989-1997 UE a susținut (mai ales prin programul de asistență PHARE, granturi directe) tranziția țărilor din Europa Centrală și de Est spre economia liberă de piață, pentru ca, ulterior, prin Acordurile de asociere să stabilească o legătură directă între asistență și condițiile de aderare, țărilor solicitante recomandându-li-se să obțină stabilitatea instituțiilor pentru a garanta democrația, statul de drept, alegeri libere și corecte, drepturile omului, economia de piață²³. Prin Tratatul de la Amsterdam (1999) a fost creat „spațiul de libertate, securitate și justiție”, de fapt s-a conturat spațiul Europei, în care urmau să fie respectate și promovate aceleași valori. Europenizarea a contribuit la modificarea rolului frontierelor, ele sunt privite ca ceva ce trebuie depășit, dar și ca un element de divizare discriminatorie a populației (prin politica de vize). De fapt, politica de europenizare prevede slăbirea hotarelor în interiorul UE și consolidarea celor externe, care au obținut rolul de linie de apărare contra instabilității și consecințele acesteia – refugiați, crime, încălcarea ordinii și legii²⁴. Datorită europenizării, aceste pericole de la hotar pot fi diminuate, deoarece dacă țările vecine vor accepta principiile și politicile UE, ele vor avea un grad sporit de stabilitate. Libertatea din est suprapusă istoriei de succes a UE a creat premise de geneză a conștiinței europene și în această parte a continentului.

Sfârșitul „războiului rece” a deschis calea spre restabilirea unității continentului, deși discrepanța dintre Estul și Vestul Europei era enormă. Vecinătatea estică devenea periculoasă pentru țările cu tradiție democratică, astfel UE a început să promoveze cooperarea și integrarea regională și subregională, creând premise pentru stabilitatea politică, dezvoltarea economică, reducerea sărăciei și discriminării sociale într-un mediu comun. În 2002, într-un comunicat

¹⁹ Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 296.

²⁰ Gh. E. Cojocaru, *Tratatul de Uniune Sovietică*, Editura Civitas, Chișinău, 2005, p. 181.

²¹ Hagen Schulze, *Stat și națiune în istoria europeană*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 307.

²² Heather Grabbe, *op. cit.*, p. 15.

²³ *Ibidem.*, p. 24.

²⁴ Karen Henderson, *Spațiul libertății, securității și justiției în Europa lărgită*, Editura Știința, Chișinău, 2009, p. 118.

emis la întrunirea Consiliului European de la Copenhaga s-a confirmat că UE ar trebui să folosească șansa, oferită prin actul extinderii, de a intensifica relațiile cu vecinii săi, în baza valorilor comune – democrația, respectul pentru drepturile omului, supremația legii²⁵. Statele foste socialiste aveau tendința de revenire la idealurile naționale, de aceea priveau UE mai mult ca o posibilitate de a-și întări securitatea și economia. Dorința lor de integrare a coincis cu disponibilitatea Uniunii de a se extinde, păstrând consistența anterioară a propriilor structuri. O structură europeană poate fi considerată valabilă pe termen lung, dacă ia în calcul națiunile, istoria lor îndelungată, limba și statele care le corespund, astfel încât argumentele „pentru” Europa țin de rațiune, iar „împotriva” – de suflet²⁶. Totuși, anume procesul de integrare a permis statelor să-și democratizeze viața politică și economică. Pentru zona europeană post-sovietică, noțiunea de democratizare este indispensabilă de cea de europeanizare, realizându-se un demers geopolitic fără precedent – extinderea, care este a întregii construcții europene și nu conduce la diluarea acesteia²⁷. Astfel, europeanizarea a fost dorită și acceptată de statele vecine cu UE pentru a se integra, iar consecința procesului a fost extinderea UE, întrucât statele – Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehia, Slovacia, Slovenia, Ungaria, România, Bulgaria – armonizându-și structura internă cu cea europeană au preluat politicile europene și singure au devenit parte a acestei structuri, obținând capacități de a o influența din interior, cu intenția de a contribui la prosperitatea europeană.

Astfel, putem afirma că în Vest conștiința europeană a determinat formarea UE, iar în Est – integrarea în UE a creat premise pentru creșterea și educarea conștiinței europene – proces în desfășurare ce constă în efort de acțiune unitară și manifestarea sentimentului de autoapreciere a comportamentului națiunilor libere care s-au format și s-au dezvoltat în spațiul istoric european.

R. Moldova – în căutarea identității. R. Moldova cu moștenire controversată din trecutul apropiat, poziționată între est și vest, trebuie să-și decidă viitorul. Având grave probleme identitare, măcinați de crize permanente politice, economice, sociale, o mare parte din oameni își leagă speranțele de viitor de UE. Zonele de la hotar întotdeauna au fost mai izolate, fiind apreciate ca zone de protecție, teritorii în care sentimentul identitar este puternic influențat de suspiciuni și stări deseori paranoice de neîncredere față de vecini. De la începutul sec. XIX acest pământ a trecut prin multiple experimente. Oficialitățile țariste, apoi cele sovietice au promovat politica de deznaționalizare, rusificare și rusianizare a populației. „În cea mai mare parte a istoriei sale, Rusia a fost o cauză în căutarea ocaziei”²⁸, de aceea și-a creat permanent ocazii pentru a supune și stăpâni. Încercarea de a înlocui identitatea română cu cea moldovenească sovietică a deusolat cea mai mare parte a populației, astfel s-a creat o situație inedită: nici distruși ca români, nici formați ca „moldoveni”. „Basarabienii nici măcar nu au ieșit „moldoveni din confruntarea cu URSS.

La nivelul simbolisticii, mulți dintre ei au ieșit ... sovietici”²⁹. Aducerea situației la normalitate este condiționată de transformările psihice, care ar permite schimbarea accentelor axiologice în conștiința comunității. Deși este o iluzie că trecutul apare mai frumos decât prezentul, totuși trecutul sovietic implantat în mințile oamenilor, în contextul nostalgiei după timpurile tinereții pune piedici procesului de reabilitare a valorilor naționale. „Identitatea etnoculturală este un fenomen social-psihologic complicat, conținutul căruia se reduce la conștientizarea comunului și a unității grupului etno-național în baza culturii, a retrăirii psihologice a acestei comunități și a formelor sale de manifestare individuală și colectivă motivată cultural”³⁰. Implicarea politicului în probleme de istorie, limbă a agravat și mai mult situația. În acest context, instituțiile de învățământ trebuie să funcționeze în vederea promovării spiritului de corectitudine și adevăr, deoarece „educația e acel mecanism ce dirijează procesul de perfecționare a ființei umane, iar cele mai reprezentative metode de instruire sunt cele care urmăresc scopul de a înnobila sufletul uman, deprins să sesizeze dreptatea, frumosul și virtutea”³¹.

Statele și popoarele își direcționează acțiunile de viitor, ținând cont de multipli factori, inclusiv de cei identitari. „Structura diacronică verticală a identității etnoculturale este formată din trei nivele: la bază – identitatea de

²⁵ O Europă extinsă: Vecinătatea – un nou cadru pentru relațiile cu statele vecine din Est și Sud, Chișinău, 2004, p. 4.

²⁶ Hagen Schulze, Stat și națiune în istoria europeană, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 313.

²⁷ Sylvain Kahn, Geopolitica Uniunii Europene, Editura Cartier, Chișinău, 2008, p. 96.

²⁸ Henri Kissinger, Diplomația, Ed. BIC ALL, București, 2003, p. 22.

²⁹ Dan Dungaciu, „Basarabia e România?” – dileme identitare și (geo)politice în Republica Moldova, Cartier, Chișinău, 2011, p. 367.

³⁰ Малыгин И. В., В лабиринтах самоопределения: опыт рефлексии на тему этнокультурной идентичности, Москва, 2005, с. 8.

³¹ B. Jill Carroll, Dialogul civilizațiilor, Chișinău, 2012, p. 193.

neam, la mijloc – identitatea etnică, iar în vârf – identitatea națională³². La basarabeni toate trei etape s-au realizat în componența spațiului românesc, însă impunerea forțată din exterior a unui sistem de valori care trebuia să-l înlocuiască pe cel format în mod firesc a schimbat starea de lucruri. Datele recensământului din 2004 demonstrează seriozitatea problemei identitare. După naționalitate s-au declarat moldoveni 75,8%, români – 2,2%, adică în total – 78%. Din aceștia limba vorbită o numesc corect (română) doar – 14, 23%. Ucrainenii reprezintă 8,4% din populație din ei doar 64,08% au declarat limba maternă ucraineană. În același timp, etnia rusă reprezintă 5,9% din populația R. Moldova, iar limba maternă rusă a fost declarată de 11,25% din populație. Ingerința politicului și influența din exterior în sfera istoriei nu au permis reabilitarea valorilor național-culturale (condamnate în perioada sovietică).

Cu siguranță, formarea conștiinței europene în contextul celei naționale este un proces îndelungat și nu poate fi impus forțat. Trecutul istoric, economic, lingvistic, cultural comun creează premise pentru afirmarea identității unei comunități în raport cu alte comunități. „Conștiința europeană, nu este – sau, mai precis, nu poate și nu are voie să fie – o conștiință impusă politic de instituții europene, produs al unei practici politice de implementare”³³. În cadrul URSS s-a încercat a impune un sistem de valori create artificial pentru a forma conștiința sovietică. Experimentul a eșuat, deoarece memoria istorică, aprecierea drepturilor și libertăților personale au rămas prioritare în conștiința oamenilor. „Pentru ca omul să nu se mintă în perceperea proprie, el trebuie să conștientizeze faptul prezenței valorilor, trebuie să înțeleagă ce influență au ele asupra percepției lui, și înarmându-se cu această înțelegere să facă corectările de rigoare”³⁴.

În vederea realizării acestor acțiuni, omul are nevoie de educație în spiritul valorilor naționale și democratice pentru a-și conștientiza apartenența la comunitatea din care face parte. Populația R. Moldova are șanse de a restabili identitatea și de a se integra în mediul european nu doar din interes economic sau de securitate, dar în mod conștient prin efort și voință. Pericolul constă în faptul că R. Moldova este plasată între două arii geopolitice concurente: I – europeană, de care o leagă comunitatea valorică și trecutul multiseclar românesc și II – eurasiatică, în care a fost forțat inclusă. Faptul că Estul își continuă activ influența în această regiune este demonstrat și prin datele Barometrului de opinie publică. Dacă în noiembrie 2004, doar 5% din populație ar fi votat împotriva aderării R. Moldova la UE, atunci în 2012, 2013 această cifră a sporit până la 30%. În contextul în care numărul celor care ar vota pentru aderarea R. Moldova la UE din noiembrie 2007 – de 76,2%, s-a micșorat la 51% în aprilie 2013. Dintre respondenții care ar vota „pentru” UE în 2013 – 65% sunt tinerii cu vârsta de 19-29 de ani. După componența etnică – moldoveni/români – 60%, ruși 20%, ucrainenii – 21%. În timp ce „împotriva” ar vota 23% moldoveni, 58% ruși, 57% ucrainenii. Cel mai grav este că oamenii iau decizia în mod intuitiv, deoarece majoritatea nu cunosc nici avantajele, nici dezavantajele aderării la UE: 52% din cei intervievați nu au știut să numească cel puțin trei plusuri dacă eventual R. Moldova ar adera la UE.

La întrebarea dacă totuși ar trebui de ales în cadrul unui referendum între aderarea R. Moldova la UE și aderarea R. Moldova la uniunea vamală Rusia-Belarusi-Kazahstan pentru ce ați opta: pentru aderarea la UE – 19%, pentru aderarea la uniunea vamală – 17%, în timp ce 62% nu știu sau nu au răspuns. Ultima cifră este îngrijorătoare, deoarece ea denotă lipsa unei informații care ar permite aprecierea celor două procese.

Vota pentru adera-rea RM la UE	Apr. 2003	Noiem. 2003	Mai 2004	Noiem. 2004	Decem. 2005	Apr. 2006	Noiem. 2006	Mai 2007	Noiem. 2007	Apr. 2008	Oct. 2008	Mart. 2009	Noiem. 2009	Mai 2010	Mai 2011	Noiem. 2011	Mai 2012	Noiem. 2012	Apr. 2013
	61%	68%	57%	66%	64%	70%	68,4%	72,1%	76,2%	71,7	71%	64,8	62,9	61,4	64%	47%	52%	54,7%	51%

Ultima cifră este îngrijorătoare, deoarece ea denotă lipsa de informații. Intervievarea realizată la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (17-21 mai, 2013) pe un eșantion de 123 studenți arată că pentru aderarea RM la UE ar vota 63,4%, iar pentru aderarea RM la Uniunea vamală – 30,8%, fără opțiune fiind – 5,7%. Concomitent, 44,23% din respondenți nu au putut expune cel puțin o caracteristică a UE, fapt ce denotă cunoștințe precare în domeniul respectiv.

³² Малыгин И. В., В лабиринтах самоопределения: опыт рефлексии на тему этнокультурной идентичности, Москва, 2005, с. 11.

³³ www.observatorcultural.ro/Conștiința-istorică-europeană.

³⁴ А. Маслоу, Мотивация и личность, Санкт-Петербург, 1999, с. 43.

În acest context, rolul instituțiilor superioare de învățământ este de a oferi o pregătire profesională de calitate, dar și de a educa tânăra generație în spirit european.

Veriga de legătură dintre conștiința etno-culturală și viitorul R. Moldova este sistemul educațional, în stare să modeleze și să orienteze dezvoltarea societății către valorile europene prin cele naționale. În acest sens, ar fi bine-venit promovarea reperelor civilizației europene cu tematică adecvată nivelului: primar, gimnazial, liceal, universitar. În consecință, indiferent de acțiunea politică – în interiorul sau la hotarul UE – R. Moldova și-ar păstra verticalitatea. Dezvoltarea și promovarea identității etnice și a conștiinței europene prin educație continuă în instituțiile de învățământ este un proces îndelungat, însă cu cele mai durabile efecte. Un astfel de anturaj ar oferi populației din R. Moldova șanse de restabilire a identității și de integrare în mediul european nu doar din interes economic sau de securitate, dar în mod conștient, prin efort și voință.

Bibliografie

1. Малыгин И. В., В лабиринтах самоопределения: опыт рефлексии на тему этнокультурной идентичности, Москва, 2005, с. 8.
2. B. Jill Carroll, Dialogul civilizațiilor, Chișinău, 2012, p. 193.
3. Hagen Schulze, Stat și națiune în istoria europeană, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 296.
4. Gh. E. Cojocaru, Tratatul de Uniune Sovietică, Editura Civitas, Chișinău, 2005, p. 181.
5. Hagen Schulze, Stat și națiune în istoria europeană, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 307.